

ка Рада у Львові: «І ви, браття, є Русини, дійсні, правдині Русини як і ми, ви кров і тіло наше... Ваші предки були колись свобідним народом. Вашим батькам мадяри забрали найліпшу землю і вложили на них панциону та інші тягарі і так нас давали цілих 1000 літ. Мадяри хотіли бути в краю самі, якби лише для них ту землю Бог створив... Ви і Ваш язык були зовсім понижені, бо так далеко дійшло, що вам казали ганьбитися, що ви русини. Тепер буде інакше...»

Інакше не стало. Стало ще гірше, особливо закарпатцям. Революція була потоплена в крові, і не без участі російського царизму. М. Драгоманов писав, що «...Мужики тут дістали ще менше, ніж в Галичині, а згодом цісар мусив помиритися з уграми, і пани угорські знов забрали силу по всій тій країні над нашими людьми та ще й тепер стали лютішими до них...». Такого висновку дійшов і відомий російський вчений В. І. Вернадський (1863-1945), який довів, що селянські ділянки скоротилися, а податки зросли в п'ять разів.

М. Драгоманов, на відміну від соціалістів-утопістів, які не бачили виходу з такого становища, чітко заявив: «...явно значить, що тут вже й крихти надії не може бути на що-небудь, окрім самих мужицьких громад, котрі самі ж собі мусять немогти, вибавивши свою землю од чужих людей...». Він вважав, що закарпатцям необхідно бути «в спілці з сусідами, котрих доля така ж сама, як і їхня: з слов'янами, сербами, волохами і т. і. та з своїми братами-русинами за горами, в Галичині і у нас. Це спілка з людьми, котрим самим того ж треба, що й русинам закарпатським...». Висновок М. Драгоманова про те, що «нашим людям найліпше: стати спілкою, щоб дійти до свого, щоб жити по своїй волі на своїй землі», не втратив актуальності і на цей день. Сьогодні, як ніколи, ми близькі до того, щоб побудувати нову Україну – суверенну, демократичну, соборну. Цю місію можна виконати тільки тоді, коли ми єдині, бо в єдності – сила народу.

1. Задорожний В. Є., Мазурок О. С., Шульга І. Г. Зоря незгасна. – Ужгород, 1986.
2. Новини Закарпаття. – № 171-172. – 1991.
3. М. Драгоманов. Переднє слово (до «Громади», 1878) // Вибране. – К., 1991.
4. Там само.
5. Там само.
6. Див. статті М. Болдижара і М. Палінчака.
7. Драгоманов М. Что такое украинофильство // Вибране. – К., 1991.
8. Чучка П. П. Поширення термінів «Україна» і «українець» на Закарпатті та в суміжних регіонах // Тези доповідей 1-ої народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Михайла Лучкая. 17-18 листопада 1989 року. – Ужгород, 1990.
9. Драгоманов М. Вибране. – К., 1991.
10. Там само.

Подається за авторським машинописом. – 7 с. Стаття написана у співавторстві з членом історичного факультету УжНУ Миколою Вегешем. Оpubлікована в газ. «Ужгородський університет». – 1992. – 22 травня. – С. 1-3.

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст. У ПРАЦЯХ М. ДРАГОМАНОВА

М. Драгоманов мало написав про Закарпаття. Однак його листи свідчать про те, що він приділяв багато уваги питанню духовного відродження краю. М. Драгоманов у 70-х роках минулого століття побував на Закарпатті і багато зробив для

того, щоб пробудити інтерес громадськості України до вивчення історії, культури і побуту населення нашого краю.

У центрі цього дослідження буде проблема рівня самосвідомості закарпатських українців кінця XVIII – першої половини XIX ст. в оцінці М. Драгоманова. У своїй праці «Переднє слово (до “Громади”, 1878)» М. Драгоманов так його описує: «Далеко гірше стоять наші земляки на Угорщині. Тут дуже вже давно наші люди встали під руку панів угорських». На його думку, феодальний гніт на Закарпатті особливо посилювався у XVIII ст., коли, за словами Драгоманова «панство угорське» щільніше й густіше засіло». Багатовіковий гніт привів до того, що «загірні люди наші одбилися од нас, та й у нас так затихла думка про них, що навіть вчений складач “Истории Малой России” Бантиш писав, як темну чутку, що тут проживають люди, відомі під іменем “карпаторосів”. Людям намагалися вбити в голови, вивісивши “руснаки”, “карпатороси”, “рутени”, “ороси”, хто завгодно, тільки не українці. Найголовніша їх мета – роз’єднати великий український нраод не тільки кордонами, але відбити навіть бажання до єдності».

М. Драгоманов звернув увагу на ще один наслідок колонізації Закарпаття – мадяризацію. Місцева інтелігенція, намагаючись уникнути переслідувань, мадяризувалась. Тим самим Драгоманов підтвердив спостереження Я. Головацького, який відвідав Закарпаття у 40-х роках XIX ст. Це стосується і духовенства, яке «в XIX ст. піднягло зовсім угорському начальству й потроху перебилось зовсім на нове панство, майже зовсім угорське, котре й говорить між собою не інакше, як по-угорському й не має іншої думки, як жити з наших людей та вслугувати начальству й панству угорському». Довівши, що інтелігенція і духовенство Закарпаття мадяризувались і зовсім перестали цікавитися просвітою в народі, М. Драгоманов змушений був зробити висновок, що ця місія (визволення від гніту угорських панів) буде під силу самому трудовому люду. Однак це зовсім не значить, що закарпатці не мали своїх будителів. До них Драгоманов відносив О. Духновича, І. Раєвського, О. Павловича та інших. Їх недоліком Драгоманов вважав те, що вони намагались писати все більше поієвські речі та мовою мовби то московською, як мовською серед усіх руських, котрої однако ніхто в них не вміє, бо не чує ніколи. Через те писачі ті ніколи й не загірли до своєї рущини, про котру рідко з письменних людей по тих сторонах і дума» (Драгоманов М. П. Вибране. – К., 1991. – С. 292).

У 1848 р. під впливом революції відбулися певні суспільні зрушення. Даючи характеристику тим подіям, М. Драгоманов вірно зазначив, що «мужики ж зразу стали за цесаря», а не підтримали «угрів», тобто повстанців. Це пояснюється передовсім їхніми «цесарськими» ілюзіями, сподіванням одержати поля, ліси, пасовиська.

У своїй статті «“Малороссия” в єї словесності!» М. Драгоманов наводить фрагмент з народної пісні:

*Слава Богу, же нам гаразд
Тепер сесі літа,
Аже би наш цесар здоров,
Та й жив многі літа.
Бога просим за цесаря,
Ще час, ще години,
Нам панщину подарував,
Абых не робили,
Бога просім за цесаря
Сараки-руснаки.*

Під час революційних подій 1848-1849 рр. галичани намагалися підготувати закарпатських русинів на боротьбу. Про спільність із закарпатцями говорився в прокламації «До братів угорських русинів», яку видала у 1849 році Головна Руска Рада у Львові: «І ви, браття, є Русини, дійсні, правдиві Русини, як і ми, ви кров і тіло наше... Ваші предки були колись свобідним народом. Вашим батькам маляри забрали найліпшу землю і вложили на них панщину та інші тягарі і так нас давили цілих 1000 літ. Мадяри хотіли бути в краю самі, якби лише для них ту землю Бог створив... Ви й Ваші діти були зовсім понижені, бо так далеко дійшло, що вам казали ганьбитися, що ви русини. Тепер буде інакше...».

Інакше не стало. Стало ще гірше, особливо закарпатцям. Революція була потоплена в крові. І не без участі російського царизму. М. Драгоманов писав, що «...мужики тут дістали ще менше, ніж в Галичині, а згодом цісар мусив помірнити цілі уграми, і пани угорські знов забрали силу по всій тій країні над нашими людьми та ще й тепер стали лютішими до них...». Такого висновку дійшов і відомий російський вчений В. І. Вернадський, який довів, що селянські ділянки скоротилися, а податки зросли в п'ять разів.

Подіється за публікацією: Історія Закарпаття кінця XVIII ст. в працях М. Драгоманова // Історик, етнограф, педагог: матеріали міжвуз. наук. конф., присвяч. 150-річчю від дня народження (Оліана Целевича). – Івано-Франківськ, 1993. – С. 58-60. – Сніваєт.: М. Велес.

БІЛЯ КОЛИСКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ. ВОЛОДИМИР АНТОНОВИЧ

Донедавна, за радянськими енциклопедіями та професійними виданнями, праці В. Антоновича подавали під загальноприйнятим ідеологічним таптром «український буржуазно-націоналістичний історик» [1]. Під таке «почесне звання» були підведені усі, без винятку, представники української класичної історіографії. І в першу чергу М. Грушевський, М. Костомаров, Д. Яворницький та ін. Їх творчість була репресована, як і вся українська історія та культура. Доля В. Антоновича – це типова доля українського патріота, вченого, інтелігента, що «жив для народу і вкрадений у народу» [2, с. 213]. Нині В. Антонович і його духовна спадщина повертається народу, його сучасним і майбутнім поколінням.

Володимир Боніфатійович Антонович народився у січні 1834 року. Про його місце народження поширеними є дві версії: перша стверджує, що Антонович народився в містечку Махнівці, друга – в містечку Чернобиль, що на Київщині [3, с. 64-65]. Як бачимо, навіть повнота і достовірність біографічного висвітлення ще потребує певних уточнень. Не кажучи про саму постать В. Антоновича, яка є дуже складною, суперечливою, неординарною.

Виховання В. Антоновича проходило в родині збіднілої безземельної польської шляхти, де з раннього дитинства він знайомився із козацькою романтичною історією. Середню освіту здобув у престижних на ті часи гімназіях Одеси, глибоко оволодівши латинською, французькою і німецькою мовами. До речі, одним із вчителів-директорів і педагогів Одеської гімназії (лицею) був у свій час (1827-1829) наш земляк – відомий вчений І. С. Орлай. У 50-х роках В. Антонович блискуче закінчує медичний і історико-філологічний факультети Київського університету на кандидатському ступені. Вирішальний вплив на його життєву орієнтацію мали

польські літтониси і українська класична література, особливо Шевченківський збіорар». З цього приводу В. Антонович зізнався: «Притуляючи слабкі знання про українство до загальної демократичної французької теорії я отквив сам собою українство, і чим більше читав і знайомився з історією, тим більше переконався в тому, що відкриття мое було не зайва вигадка» [4, с. 395].

Наукові студії В. Антонович розпочав членом, а згодом і головою Київської археографічної комісії. Тут розкрився весь його творчий талант і невпинна працьовитість як історика України. Результат праці вченого в цій комісії вражає за своїм обсягом. Лише протягом восьми років (1863-1870) за редакцією В. Антоновича вийшло 15 томів «Архива Юго-Западной России», в тому числі матеріал 9-ти томів зібраний і оброблений особисто ним. У 80-х роках XIX століття він активно працює і очолює товариство Нестора-літописця, бере безпосередню участь в організації і виданні журналу «Киевская Старина». Саме тоді почався найбільш активний період його як вченого-історика і популяризатора української історії.

Сфера наукових інтересів В. Антоновича різноманітна – це власне історія, археографія, етнографія, археологія, історична географія. Наукова спадщина вченого складає понад 300 праць з історії України. З іменем Антоновича пов'язане становлення української археології (див. його праці: «Раскопки курганов западной Польши», «Раскопки в стране древлян» та ін.). Найбільшу питому вагу в його творчості посідає історія українського козацтва, гайдамацькі рухи, соціальні та церковно-політичні відносини, історія Литовської держави. У цьому контексті першочередно належать праці, які ґрунтуються на широкій документальній основі: «Акты о козаках», «Бесіди про козацькі часи на Україні», «Акты о гайдамаках», «Акты в городах 1432-1798», «Акты об экономических и юридических отношениях крестьян в Белоруссии и Литве в XVI-XVIII вв.», «Акты об унии и состоянии православной церкви с пол. XVII ст.», «Исторические деятели Юго-Западной Руси в биографиях и портретах», «Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси» тощо.

Як історик і вчений, В. Антонович сформувався під впливом світоглядних концепцій тогочасної європейської класичної історії, критично пересмислюючи її. Паралельно він глибоко шанував досягнення своїх попередників на ниві української історіографії, особливо М. Максимовича і М. Костомарова. Володіючи винятково аналітичними здібностями, В. Антонович пішов далі своїх попередників, намагавшись виділити головні напрямки у розвитку українського суспільства, прагнув створити свою історіософську систему узагальнюючої історії України.

Виходячи з апріорних положень цієї системи, В. Антонович будь-які явища беззаперечно кваліфікує як вияв духу того чи іншого народу. І тому він доводить, що український народ мав певні, тільки йому притаманні, провідні ідеї, а у визначенні поняття «національність» практично все зводиться ним до елементів лише антропології і психології. Під кутом зору цих наук вчений стверджує, що сам український народ не може бути однорідним явищем. Серед українців Антонович виділяє три типи, кожен з яких істотно відрізняється від інших – південно-західний (гайдамацький), північний і український [5, с. 73-74]. В цілому український народ Антонович відносив до категорії «недержавних націй». У схему історичного процесу він включав і тезу про безкласовий характер українського народу, що пояснюється тогочасними реаліями суспільно-політичного життя України.

В. Антонович – антинорманіст. Одним із перших вітчизняних істориків назву «Русь» пов'язував із слов'янським племенем полян. З історії Київської Русі він генетично виводив історичний процес на Україні доби пізнього середньовіччя. В цьому контексті він вперше запропонував термін «Україна-Русь», а споконвічним